

Izvorni znanstveni rad
UDK 32.01 Machiavelli, N.
321.01(450)(“15/19”)
Primljeno: 28. ožujka 2010.

Politički poredak renesansne Firence: između demokracije i oligarhije

DAMIR GRUBIŠA*

Sažetak

Predmet su ovoga istraživanja razvoj i etape razvoja političkog poretka Firence, s fokusom na mijenama republikanskog uređenja. Polazeći od Machiavellijevih *Firentinskih povijesti*, u kojima je iznesena kritika prvoga razdoblja republikanske vladavine do uspostave medičejske Sinjorije, autor analizira i druge dvije etape republikanske vladavine u Firenci. Na taj način dolazi do periodizacije triju republikanskih modela Firence u doba renesanse, koje naziva Prvom, Drugom i Trećom republikom. Razdoblje Prve republike obuhvaća vrijeme od 1250. do 1434. godine, do uspostave prve medičejske Sinjorije. Razdoblje Druge republike obuhvaća vrijeme od 1498. do 1512, koje se ovdje ocjenjuje kao doba zrele republike u kojem se profilirala i teorija građanskog republikanizma, u prvom redu na temelju Machiavellijeva i Guicciardinijeva djela. Druga republika završava medičejskom restauracijom, kada je opet suspendirana republikanska vlast i ukinute republikanske institucije, iako je država formalno zadržala naziv republika. Nakon pada Rima 1527. urušava se i medičejska vlast u Firenci te nastupa razdoblje Treće republike koje traje od 1527. do 1530. U tom kratkom vremenu radikalizira se firentinski republikanizam, ali i socijalni antagonizam u gradu-državi, zbog čega Treća republika ne uspijeva odoljeti unutarnjim napetostima i sukobima i tako se suočiti s međunarodnom situacijom koja se ponovo pogoršala, pa se republikanska vlast opet urušava i ustupa mjesto drugoj medičejskoj restauraciji. U tekstu se opisuju i analiziraju republikanske institucije i njihove metamorfoze od Prve do Treće republike, kao i pokušaji da se republikanska vlast stabilizira i da se ostvari Machiavellijeva teorija o mješovitom obliku vladavine. Firentinski politički poredak prikazuje se tako kao razvoj od komunalne demokracije do građanskog republikanizma s jakim demokratskim elementima, koji stjecajem povijesnih okolnosti ustupaju mjesto oligarhijskim oblicima vladavine.

Cljučne riječi: građanski republikanizam, oligarhija, politički poredak, institucije

* *Damir Grubiša*, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Politička teorija europske integracije, Politički sustav Europske Unije, Komunitarne politike Europske Unije, Komparativna politička korupcija; te na Hrvatskim studijima na predmetima Ideja Europe i Međunarodni odnosi.

1. Potraga za poretkom koji bi omogućio *vivere civile*

Jedna od glavnih preokupacija renesansne političke misli bila je potraga za najboljim mogućim političkim uređenjem koje će zadovoljiti zahtjev novih, emergentnih socijalnih slojeva za sigurnošću, pravdom i blagostanjem. Takvo političko uređenje mora omogućiti građanima, pripadnicima tog novog sloja, da sami odlučuju o javnim stvarima, kako ističe Matteo Palmieri u svojem djelu *Vita civile* (*Građanski život*). *Vivere civile*, živjeti na građanski način, znači isto što i *vivere libero*, živjeti slobodno. A to, dodaje Machiavelli u svojim *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija*, znači *vivere politico* – živjeti politički.

Machiavelli istražuje koji je najbolji mogući politički poredak i u *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija* uzima za predložak istraživanja model republikanskog Rima, koji bi u doba procvata republikanskih institucija mogao poslužiti kao mogući model za izgradnju novoga građanskog republikanizma njegova doba. No budući da Machiavelli nije samo politički teoretičar koji bi raspravljao o “državama o kojima nikada nisam čuo niti ih vidio”, a niti ga je previše zanimalo, bar deklarativno, što su Platon i Aristotel mislili o najboljem mogućem državnom uređenju (s velikom vjerojatnošću da ih nikad nije ni čitao, već se s njima upoznao posredno, preko Cicerona), on mora u pronalaženju “novih načina i poredaka” (*nuovi modi e ordini*) evocirati i koristiti iskustava iz dalje, ali i iz bliže prošlosti (Grubiša, 1993). Za istraživanje dalje prošlosti poslužiti će mu republikanski (ciceronovski) Rim, dok će mu za istraživanje bliže prošlosti poslužiti recentna povijest Firence.

Zato je i prihvatio ponudu da po narudžbi Sveučilišta u Firenci, a zapravo uz suglasnost medičeskog pape Klementa VII. napiše “anale i kroniku” grada-republike Firence. Ta je ponuda 1521. godine stigla istovremeno s druge dvije ponude za namještenje: prva je ponuda Fabrizija Colonne, rimskog patricija i vojskovođe koji traži tajnika koji bi vodio njegove poslove – i njegove ambicije da postane *principe* (vladar) jednog od papinih posjeda, ako ne već i svjetovni vladar Rima. Drugu mu ponudu u svojem pismu prenosi Piero Soderini iz Dubrovnika, a to je ponuda Dubrovačke Republike da bude njezin tajnik, što je dužnost koja se tradicionalno nudila strancima kako bi bili neutralni u lokalnim dubrovačkim poslovima i razmiricama (Garosci, 1973; Machiavelli, 1987).

Nakon što je odbio te ponude, koje bi prekinule njegovo životarenje na obiteljskom imanju gdje se prehranjivao lovom na drozdove i prodajom drva iz svoje šume, on prihvaća posao intelektualnog najamnika, kad već ne može obavljati posao na koji ga upućuju njegov talent i vokacija – posao “civil servanta”, visokog dužnosnika javne uprave i političkog savjetnika. No njega ne zanimaju ni anali ni kronika, već kritička povijest ovoga grada-republike, iz čega bi se, možda, moglo naučiti koji bi politički poredak ponajbolje zadovoljavao potrebe građana Firence da žive građanski (dakle slobodno, dakle politički) (Garosci, 1973; Anselmi, 1979).

Rezultat toga je prava "subverzivna" kritička povijest socijalnih i političkih borbi u Firenci od nastanka komune do smrti Lorenza Veličanstvenog 1494. pod naslovom *Firentinske povijesti*, koje se već po naslovu razlikuju od sličnih djela (npr. Guicciardinijeve *Povijesti Firenze* ili *Firentinske kronike* Dina Buoncompagnija).

Iz korespondencije s Francescom Vettoriem vidimo da je Machiavelli htio nastaviti svoju povijesno-političku analizu i nakon razmatranog razdoblja, čime bi se vratio u suvremenost, s obzirom na to da je razdoblje Savonaroline vladavine od 1494. do 1498. proživio kao kritičar njegove politike (Machiavelli, 1987), razdoblje druge republikanske vlasti (1498-1512) pak kao protagonist, obnašajući visoku dužnost Drugog kancelara u administraciji Firentinske Republike, dok je treće razdoblje republikanske vladavine 1527. dočekao s velikom nadom u restauraciju republikanskih vrijednosti i poretka. Na kraju je umro razočaran jer su ga nove generacije republikanaca odbacile kao medičejskog kolaboracionista (Prezzolini, 1967).

Svojim se djelom legitimirao na tri različita načina: *Vladarom* kao teoretičar građanske monarhije, politike sile i metoda za osvajanje i očuvanje vlasti; *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija* kao teoretičar republike i republikanskog poretka, zbog čega je i zaslužio da ga Skinner i Pocock drže najznačajnijim republikanskim misliocem toga doba, a Baron pak najvišim izrazom građanskog humanizma. No za svoju analizu firentinskih socijalnih i političkih sukoba zaslužio je da ga još Alberico Gentili, talijanski humanist koji je predavao na Oxfordskom sveučilištu, 1587. u svojem djelu *De legationibus* nazove "velikim pristašom i entuzijastom demokracije" (*Machiavellus Democratiae laudator et assertor acerrimus*), što četiri stoljeća kasnije potvrđuje i David Held, držeći ga pretečom moderne demokracije, a njegovu koncepciju demokracije naziva modelom "protektivne demokracije" (Held, 2000). Justifikacijsko načelo takve demokracije predstavlja zahtjev za političkom participacijom kao bitnim preduvjetom osobne slobode: ako građani ne vladaju sami sobom, njima će vladati drugi. Ključna je osobina takvog protektivnog republikanizma ravnoteža snaga između *popola* (građana), aristokracije i monarhije pravno izražena u miješanom ustavu ili praktično primijenjena u modelu miješane vlasti, gdje sve vodeće političke snage imaju aktivnu ulogu u javnom životu. Participacija građana u takvom modelu ostvaruje se putem različitih mehanizama, uključujući izbore, donekle reprezentativnih tijela koja imaju zakonodavne ovlasti i uz postojanje kontrolnih mehanizama da se ta vlast ne prometne u vlast svjetine, oligarhije ili tiranina. U takvom poretku razne socijalne skupine nadmeću se u promicanju i obrani svojih interesa, uz pretpostavku postojanja slobode govora, slobodnog izražavanja svojeg uvjerenja i udruživanja (Held, 2000). Opći su uvjeti za opstojanje takvog poretka male gradske zajednice, jaka uloga vjere u određivanju osobnih moralnih vrijednosti i reprezentacija građana preko korporacija koje amortiziraju razornu moć rivalskih stranačkih antagonizama.

Ovdje nećemo raspravljati o opravdanosti ove titule (*Democratiae assertor*) i što je uopće mogla značiti demokracija u Machiavellijevo doba, te je li se tada uopće moglo o njoj govoriti, već ćemo se ograničiti samo na ovu treću komponentu njegove potrage za najboljim političkim uređenjem za građane, a to je iskustvo Firence i način na koji je ono iskorišteno kao poticaj za raspravu o suvremenom republikanskom uređenju kroz prizmu “iskustva starih i modernih” u *Firentinskim povijestima*.

Stoga ćemo pokušati istražiti genezu firentinskog republikanizma i razne oblike koje je poprimao u rasponu između “demokracije” (na koju misli Gentili) i oligarhije, koja je jedno vrijeme i koegzistirala s republikanskim poretkom, a onda ga definitivno istisnula padom treće republikanske vladavine 1530. godine i instauracijom Toskanskog vojvodstva.

2. Nastanak firentinskog komunalnog uređenja: republika u povojima

Firenca je glavno središte talijanske renesanse i najbogatiji grad u Italiji, s pravom nazvan kolijevkom renesanse (Jacob Burckhardt) s “diluvijalnim utjecajem na svijet bijelog čovjeka” (Bernard Berenson). Uspon Firence datira iz vremena sukoba rimskog pape i careva Svetoga Rimskog Carstva, nasljednika karolinške dinastije. Smrću kneginje Matilde iz Canosse 1115. urušila se i struktura talijanske markgrofovije, teritorijalne organizacije vlasti između carstva i gradova. U borbi između pape i cara Firenca je, ne pristajući ni uz čiju stranu, izborila svoju komunalnu autonomiju i proglasila se “slobodnom komunom”, birajući prvi put sama svoje gradske čelnike, konzule, po uzoru na rimske dužnosnike iz doba republike (Trollope, 2010).

Tako je 1138. uvedena konzulska čast na kojoj su se smjenjivala dva konzula svaka dva mjeseca. Ta funkcija, kao i samo njezino ime, vuče podrijetlo iz tradicije Rimske Republike. Prvi konzuli međutim nisu bili imenovani u Firenci, nego u toskanskoj Pistoji 1117. godine, kada je donesen i poseban *Statuto dei consoli* – Konzulski statut, kojim je utvrđeno koje ovlasti imaju konzuli i kako se imenuju. Po uzoru na Pistoju i u Firenci su konzuli bili gradski magistrati koji su se starali o pravilnom funkcioniranju gradskih kolegijalnih tijela, skupština. Te su se skupštine različito nazivale od komune do komune: *arenghi*, *parlamenti*, skupštine (*assemblee*), senati ili vijeća (*consigli*). U Firenci su to kasnije bili *consigli* – jedno Veliko vijeće i drugo, Malo vijeće, slično kao i u Dubrovniku. Konzuli su obavljali dužnost regenata i u firentinskom slučaju bili su nositelji najviše izvršne vlasti, a povjerenost im je i zapovjedništvo nad vojskom u slučaju rata te odgovornost za održavanje unutarnjeg mira i sigurnosti. U većini slučajeva konzuli su bili pripadnici magnata, najbogatijih građana koje su činili i plemići i *popolo grasso*, bogati građani neplemićkog podrijetla koji su stekli imetak na temelju obavljanja svoje profesije (Dean, 2000; Gatto, 1996).

Budući da je slobodna komuna mogla izboriti autonomiju samo uz podršku svih građana-stanovnika grada, u Firenci je uz konzule osnovano i prvo reprezentativno zakonodavno tijelo, Vijeće od 150 “bonomina” (*boni homines*, dobri ljudi) koje je predstavljalo sve relevantne društvene skupine: gradsku vlastelu, bogate trgovce, obrtnike i općenito sve kućevlasnike. “Vijeće dobrih ljudi” sastajalo se četiri puta godišnje i donosilo sve odluke koje su zatim provodili konzuli, upravljajući gradom (Jones, 1979).

Zahvaljujući režimu slobodnoga grada što su im ga priznali i papa i car Svetog Rimskog Carstva, Firentinci su ubrzo razvili trgovinu i obrte te su stali ubirati velike prihode iz cestovnog i pomorskog prometa preko riječne luke na Arnu. Borba za političku prevlast između “konsorterija” (skupina više plemićkih obitelji), koje su imale najveći utjecaj, dovela je 1177. do građanskog rata koji je trajao tri godine i koji je podijelio najprije firentinsku vlastelu, a zatim i ostale građane na dvije suprotstavljene skupine – *gibeline*, pristaše cara (nazvani po talijaniziranom njemačkom obiteljskom imenu *Weibling*) i *gvelfe* (po njemačkom obiteljskom imenu *Welf*), pristaše papine vlasti. Između dviju podijeljenih stranaka, *gvelfa* i *gibelina*, građani i trgovci neplemićkog podrijetla organizirali su se kao “treći stalež” osnovavši prvu cehovsku organizaciju, tzv. *Arte di Calimala* (ceh Kalimale), prvu korporaciju trgovaca suknom, nazvanu po ulici s trgovinama suknom (Schevill, 1961).

Postupno je, tijekom prve polovice trinaestog stoljeća, osnovano još sedam korporacija, nazvanih *Arti maggiori* (Veliki cehovi), nasuprot sitnim obrtnicima čiji su Mali cehovi (*Arti minori*) bili isključeni iz sudjelovanja u gradskoj upravi. Vladavina konzula ukinuta je 1207. i umjesto njih gradom-komunom upravljao je izabrani *podestà* (načelnik), koji nije smio biti građanin Firence; u obavljanju vlasti pomagalo mu je novouspostavljeno Veliko vijeće u kojemu su sjedili pripadnici firentinskih konsorterija (skupina plemićkih obitelji) i Malo vijeće, nazvano i “kolegijalno vijeće”, koje su isprva činili tzv. kapetani korporacija koje su cehovi sami birali, a koji su kasnije nazvani priorima (*priori delle Arti*). *Podestà*, koji je obvezno dolazio iz nekoga drugoga grada, morao je jamčiti da će biti nepristran, da neće zauzimati stranu u gradskim sporovima i sukobima i da će zakone primjenjivati objektivno, bez favoriziranja i popuštanja. Načelnika je biralo Opće vijeće (*Consiglio generale*), kako se nazivalo izborno tijelo sastavljeno za tu prigodu od Velikog i Malog vijeća na zajedničkom zasjedanju. U to doba *podestà* je obično potjecao iz redova profesionalne vojske, a pošto se ta funkcija udomaćila u gotovo svim komunama u Italiji, postala je i posebnom profesijom. Načelnici su se smjenjivali u komunama, a svaki je od njih nosio sa sobom preporuke koje bi mu, nakon isteka mandata od godine dana ili šest mjeseci, što je odmah uvedeno u Firenci, dalo posebno povjerenstvo koje bi ocijenilo njegov rad, uspjeh i neuspjeh. U Firenci je za to formirano posebno povjerenstvo, nazvano *Collegio dei sindaci* – Kolegij sindi-

ka, u čijem su sastavu bili delegati dvaju vijeća te ugledni građani kao predstavnici korporacija, odnosno cehova. *Podestà* je morao dati svečanu prisegu da će poštovati gradske statute, da će pravedno i nepristrano primjenjivati zakone, a u praksi mu je bila povjerena izvršna vlast – redarstvo, ali i vrhovna sudska vlast kao druga, vrhovna instanca u odnosu na gradske magistrature – suce. No iz bojazni da u svojim rukama ne koncentrira previše vlasti, on nije imao zapovjedništvo nad komunalnom milicijom, tj. vojskom niti se smio miješati u zakonodavnu aktivnost koja je bila isključiva prerogativa Velikog i Malog vijeća (Schevill, 1961; Guidobaldi, 1981; De Angelis, 2009). Činjenica da je to nakon nekog vremena postalo posebna struka pridonijela je i stalnoj cirkulaciji takvih načelnika iz jednoga u drugi grad, a seleći se po srednjovjekovnim komunama po cijeloj Italiji, načelnici su sa sobom nosili i prenosili iskustva drugih komunalnih uređenja, što je donekle pridonijelo i harmonizaciji prava i njegove primjene.

U to doba dolazi i do socijalnog miješanja starog feudalnog plemstva, koje se preselilo u grad i koje živi od prihoda od poljoprivrede na svojim imanjima, i obogaćenih trgovaca i vlasnika tekstilnih manufaktura, koji zahvaljujući miješanim brakovima stječu status *magnata* (velikaša). Kada je car Fridrik II. uz podršku gibelina instalirao 1246. u Firenci svojeg čovjeka za načelnika, gvelfi su krenuli u protunapad optužujući gibeline za herezu, ali su protjerani iz grada. Godine 1250. gibelinska je vojska poražena od gvelfa koje je podržavao papa u Valdarnu, a nakon mjesec dana u Firenci je izbio narodni ustanak pod vodstvom magnata koji su se nastojali riješiti i jednih i drugih. Tako je počelo razdoblje vlasti nazvano “vladavina prvog naroda” (*governo del Primo popolo*), što ćemo mi ovdje nazvati razdobljem “Prve republike” (Ascheri, 2006).

Uz postojeće institucije iz gibelinskog razdoblja (načelnik i dva vijeća) uvedena je dužnost “narodnog kapetana” (*Capitano del Popolo*), koji je vladao uz podršku Vijeća starijih (*Consiglio degli Anziani*) i Vijeća 24 konzula (priora) korporacija. Narodni kapetan je institucija koju je iznjedrila komunalna demokracija u Italiji u srednjem vijeku, a uspostavljena je isključivo radi protuteže moći i vlasti spram plemićkih obitelji. Narodom se nazivao taj srednji sloj u usponu – *populares*, koji je u početku bio isključen iz političkog života grada i ovisio je isključivo o apanaži *potentesa*, aristokracije feudalnog podrijetla. Razvojem gradova nastao je taj novi sloj koji je Dante nazvao “gente nova”, a koji se sastojao od feudalne aristokracije koja se urbanizirala dolaskom u grad i obogatila zadovoljavajući potražnju za živežnim namirnicama, od trgovaca, bankara, pripadnika slobodnih profesija (pravnika i liječnika) i obrtnika, a u pomorskim gradovima i brodovlasnika i pomoraca koji su se obogatili prijevozom ljudi i robe za vrijeme križarskih ratova. Od početka XIII. stoljeća *populares* postupno ulazi u politički život talijanskih komuna sudjelujući u skupštinama građana – *assemblee del popolo*, koje su birale narodnog kapetana koji

je, između ostaloga, imao i zadaću da nadzire načelnika (*podestà*), koji je obično bio klasni saveznik aristokracije. S druge strane, na taj je način ograničena i mogućnost da *podestà* preuzme svu vlast i proglasi se tiraninom, što je bila prilično raširena bojazan u svim slojevima (Bertelli, 1980).

Narodni bi kapetan tako nadgledao rad (grado)načelnika poput konzula – pučkog tribuna u republikanskom Rimu, ali s vremenom je njegov položaj postajao sve jači, dok je vlast načelnika postajala sve slabijom. Narodni je kapetan postupno preuzeo i policijske ovlasti i ovlasti provođenja zakona, a na poticaj *popolana* počeo je donositi uredbe sa zakonskom snagom u dosluhu s gradskim vijećima i Vijećem starijih (*Consiglio degli Anziani*).

Prilikom da svu vlast prebace u ruke narodnog kapetana Firentinci su dočekali 1250. godine, kada se Fridrik II. morao povući pred papom, čime je u gradu stvoren vakuum koji je novi sloj dobro iskoristio da izglasa posebne ovlasti narodnom kapetanu. Tada je stvoreno i Vijeće starijih, koje su činili ugledni i stariji građani koji su već obnašali jednu od gradskih dužnosti – kao članovi jednog od dvaju vijeća ili kao konzuli (*priori*) korporacija. Brojilo je 12 članova, a preuzelo je na sebe, posebnom odlukom dvaju vijeća, i zakonodavne ovlasti, ali jedino pod uvjetom da tu zakonodavnu aktivnost nadgledaju konzuli (*priori*) korporacija, njih 24 (Najemy, 2008).

Tako je izvršna i zakonodavna vlast prešla u ruke naroda, tj. korporacijskih prvaka koji su, radi simbolike, naredili snižavanje plemićkih tornjeva koji su svojom visinom simbolizirali moć pojedinih plemićkih obitelji, a 1255. izgrađena je i Narodna palača (*Palazzo del popolo*), kasnije nazvana Bargello.

3. Razdoblje Prve republike (1250-1434)

Tijekom razdoblja “vladavine prvog naroda”, odnosno Prve republike (kako smo je nazvali) konsolidirala se moć korporacija, a firentinski su trgovci osvojili ne samo talijanska tržišta već i novčana tržišta Europe uvođenjem *florina*, prvog zlatnog novca sa stabilnim valutnim kursom, 1252. godine. Dolazak na vlast Manfreda Švapskog kao cara Svetog Rimskog Carstva označio je povratak gibelina na vlast nakon bitke kod Montapertija 1260, a sam je Manfred 1264. poželio srušiti Firencu sa zemljom, kao što je to Fridrik I. učinio stotinu godina prije s Milanom. Nakon što je papinska vojska porazila Manfreda 1266. kod Beneventa, gibelini su definitivno istjerani iz grada “narodnim ustankom” koji su vodili bogati građani, a kojima su se pridružili i *gvelfi*.

Povratak *popolana* – pučana na vlast označio je reformu gradske uprave. Godine 1282. reformirana je vlast u korist korporacija uvođenjem kolegija šest cehovskih priora i *gonfaloniera* (stjegonoša), biranih po četvrtima (Firenca je bila podijeljena na šest gradskih rajona nazvanih *sestieri*), a predstavnici korporacija ušli su i u dva načelnikova vijeća, u kojima su dosada sjedili samo pripadnici vlastele. Pošto

su se u međuvremenu magnati integrirali – spojili i srodili s aristokracijom, u korporacijama je prevladao pritisak “pučke struje”, koju je predstavljala nova poduzetnička klasa nazvana *borghesia* (prema tal. *borgo*, naselje s atributom grada). Pod njezinim pritiskom za načelnika je izabran pučanin, Giano Della Bella, na čiji su prijedlog 1293. doneseni *Propisi o pravdi – Ordinamenti di giustizia*, prema kojima su iz političkog života isključeni magnati, a u gradska vijeća i za priore mogli su se birati samo oni građani koji su bili upisani u korporacije. Članstvo u korporacijama bilo je preduvjet stjecanja statusa građanina (uz posjedovanje nekretnine u gradu). Budući da nije postojala posebna korporacija za one koji su se bavili intelektualnim radom, slikari i kipari uglavnom su se upisivali u ljekarnički ceh (zbog miješanja boja, slično apotekarskoj vještini), dok su književnici pripadali uglavnom notar-skom (javnobilježničkom) cehu (Machiavelli, 1985).

Propisi o pravdi postali su prvi pisani moderni ustav koji je obuhvaćao elemente javnoga i privatnoga prava, nabrajao obveze i dužnosti građana te uspostavio organizaciju javne vlasti. *Propisima o pravdi* uvedena je i dužnost “gonfalonijera pravde” (stjegonoše pravde) kao glavnog jamca stabilnosti novog poretka koji je zamijenio i načelnika i gradskog kapetana. Međutim i nakon donošenja *Propisa o pravdi* nastavljeni su sukobi građana, a gvelfska stranka raspala se na “crne”, koji su bili bliži papi i trgovačkoj i financijskoj oligarhiji, i “bijele”, umjerenu *borghesiu*. Novi sukob podijelio je grad na *popolo grasso* (debeli narod, tj. bogate građane) i *popolo minuto* – mršavi narod, tj. siromašne građane (Jones, 1979; Najemy, 1982).

Kraj XIII. st. donio je Firenci novi, usavršeni politički poredak, demografski rast (s 30.000 stanovnika početkom stoljeća na 90.000 krajem stoljeća), bogatstvo i početak velikih radova na izgradnji nove Firence: korporacije i bogata *borghesia* financirali su izgradnju novih crkava i javnih građevina, a nova sloboda i samosvijest građana stvaraju pogodno ozračje za eksperimente u umjetnosti, osobito u slikarstvu s Cimabuom i Giottom koji definitivno napuštaju medievalni, bizantski stil; u književnosti s Danteom Alighierijem i poklonicima novog stila (*dolce stil novo*) uz uporabu “vulgarnog”, tj. vernakularnog jezika (*lingua fiorentina*) nasuprot latin-skom jeziku društvenih elita.

Početak XIV. stoljeća procvat doživljavaju i trgovina, bankarstvo (klijenti firentinskih banaka Bardija, Peruzzija, Mozzija i Bonaccorsija europski su vladari, ponajprije engleski i francuski, a i sam rimski papa) te proizvodnja tekstila. Računa se da se u Firenci proizvodilo oko 10% tekstila – vune, svile i pamučnih proizvoda – od ukupne europske proizvodnje (Salvadori, 2004).

Razdoblje *gospodarskog booma* trajalo je do kraja prve polovice XIV. st., kada je izbijanjem Stogodišnjeg rata engleski kralj Edward III. postao insolventan, što je izazvalo lančani stečaj firentinskih banaka Mozzi, Scali, Peruzzi, Acciaiuoli

i Bonaccorsi, s katastrofalnim posljedicama za gospodarstvo grada u cjelini. Ekonomska nestabilnost izazvala je i političku nestabilnost, pa su međusobno podijeljeni i suprotstavljeni građani potražili rješenje u dovođenju izvanrednog upravitelja, atenskog vojvode Gauthiera de Brienne. Iako je došao uz pomoć magnata, odnosno debelog naroda, atenski vojvoda ubrzo je počeo donositi mjere koje su pogodovale mršavom narodu, pa je 1343. organiziran udar kojim je on otjeran, a restaurirana je vlast debelog naroda (Najemy, 2008; Machiavelli, 1985).

Vrhovnu vlast preuzeo je gonfalonijer pravde zajedno s osmoricom cehovskih priora, Vijećem “dobrih ljudi” i šesnaesticom gonfalonijera, po četvorica iz svake nove gradske četvrti na koje je podijeljen grad. Godine 1348. kuga je teško pogodila Firencu i prepolovila njezino stanovništvo, koje je svedeno na svega 30.000 duša. Velika smrtnost dovela je i do nedostatka radne snage, što je gotovo paraliziralo gospodarske aktivnosti. Tako teškoj situaciji pridružile su se i ratne nedaće, pa su ojačali neprijatelji Firence u Toskani (Siena, Pisa, Arrezzo, Pistoia i Lucca) i izvan nje (papa i njegove pretenzije na firentinski teritorij, kao i ambicije francuskih vladara da Firencu prisile na savezništvo u gotovo vazalnom odnosu).

Godine 1376. u Firenci je osnovana nova “magistratura” (političko-upravno tijelo) pod nazivom *Ratna osmorica (Otto di guerra)*, sastavljena od osam povjerenika čija je zadaća bila vođenje ratova protiv sve jačih neprijatelja. Papa Grgur XI. ekskomunicirao je Firentince zbog teškog nameta i oporezivanja klera, a interdikt je 1378. opozvao novi papa Urban VI. uz plaćanje velike odštete. Magistratura *Ratna osmorica* zadržala je svoje ime i formalne ovlasti i nakon pada Prve republike, ali je zato za vrijeme druge republikanske vladavine (1498-1512) promijenila oblik; dužnost vođenja rata, ali i diplomacije dobila je nova magistratura, nazvana *Desetorica rata i mira (Dieci di guerra e pace)*, kojoj je morao referirati i Niccolò Machiavelli kao tajnik Druge kancelarije, koja se administrativno bavila vanjskim poslovima i obranom, obavljajući posao koji bismo danas mogli usporediti s ovlastima ministarstva vanjskih poslova i ministarstva obrane (Von Albertini, 1980; Chabod, 1967).

Nezadovoljstvo vlašću magnata izazvalo je i prvu modernu revoluciju proletarijata, koju su na čelu “mršavog naroda” pokrenuli *ciompi*, najamni radnici-proleter i vunarskog ceha, tražeći veće plaće i reforme u svoju korist. Ustanak *ciompa* 1378. doveo je i do institucionalnih reformi kojima je participacija u političkom odlučivanju proširena i na gradski proletarijat, ali je nejedinstvo mršavog naroda dovelo do poništenja reformi 1382. i ponovne uspostave vlasti debelog naroda. Iako je ustanak *ciompa* u kasnijim interpretacijama, već u Machiavellijevo doba, bio tretiran kao vrijednosno negativan povijesni događaj koji je doveo u opasnost politički poredak Republike i sigurnost njezinih građana, Machiavelli je prvi rehabilitirao *ciompe* u trećoj knjizi *Firentinskih povijesti*, idući protiv struje i uvriježenih predrasuda te ističući kako je njihov poticaj bio ukidanje nejednakosti među ljudima i ostvarenje osnovnih

prava i “dostojanstva ljudskih bića”, jer su svi ljudi “rođeni jednaki” i pripadaju im i jednaka prava na *vivere civile* (Machiavelli, 1985; Đokić, 1954).

Zanimljivo je da Machiavelli ističe taj egalitarizam *ciompa* kao nitko prije njega i da o njemu otvoreno govori u knjizi koju su od njega naručili potomci one druge, *ciompima* suprotstavljene strane, što govori o njegovoj smionoj otvorenosti unatoč riziku da se ta ocjena ne svidi naručiteljima. Značajno je da do općih ljudskih prava dolazi preko zahtjeva da se svima omogući jednako pravo sudjelovanja – participacije u procesu koji on nastavlja nazivati, poput Palmierija, *vivere civile*.

Razdoblje između 1382. i 1434. označeno je oligarhijskom vladavinom nekoliko najutjecajnijih firentinskih obitelji iz redova debelog naroda, koje su unatoč magnatskoj dominaciji nastojale onemogućiti degeneraciju republikanskih institucija i stvaranje “sinjorije” (tal. *signoria*), tj. monarhijske vlasti kojoj je na čelu *Signore* s nekom nasljednom titulom iz feudalne nomenklature. Iako je vlast bila oligarhijska, ovo razdoblje obilježava puni razvoj “građanskog humanizma” i njegove političke misli te glorifikacija onoga što se naziva *libertas florentina* (firentinska sloboda). Godine 1427. uveden je katastar, prvi moderni popis imovine i nekretnina koji je omogućio pravednije oporezivanje, no koji je izazvao nezadovoljstvo i mršavog naroda i novih poduzetničkih slojeva koji su se okupili oko jedne nove obitelji, koja se bankarskim i trgovačkim poslovima naglo obogatila, ali je zastupala interese sitnog naroda kao i novih bogataša koji su tražili preraspodjelu političkog utjecaja (Brucker, 2001).

Cosimo de’ Medici, glavar te obitelji, zagovarao je reformu u korist širih slojeva i novih poduzetničkih slojeva koji su se obogatili svojim radom i poslovnim uspjesima. Iako je Cosimo 1433. poslan u progonstvo kao opasan element za oligarhijske vlastodršce, godine 1434. većina izabranih priora pripadala je medičejskoj struji, pa je Cosimo pozvan iz progonstva i slavljem kao *pater patriae* (otac domovine). Iako je odbio obnašanje javnih dužnosti, vladao je preko svojih pristaša u formalno republikanskim institucijama. Sve do 1464. sačuvana je vanjska forma republike, a faktičku moć imala je obitelj Medici, da bi 1464. posebnom odlukom bila uvedena stroga selekcija kandidata za javne funkcije kojom je protivnicima Medičejaca onemogućeno da se kandidiraju za te dužnosti (Rubinstein, 1971).

Razdoblje od 1434. do 1494, do smrti Cosimova unuka Lorenza, nazvanog Veličanstveni, 1492. godine i izгона njegova sina Piera 1494. godine, nazvano je u Machiavellijevim *Firentinskim povijestima* razdobljem sinjorije, u kojemu je Firenca po formi bila republika, a po svojoj biti principat s neokrunjenim monarhijskim vladarom koji nije vladao prema formalnim ovlastima, već preko svojih predstavnika u republikanskim institucijama. Vladavina Cosima, njegova sina Giulia i unuka Lorenza (nazvanog Veličanstveni) označena je novim prosperitetom Firence, koja je vještom vanjskom politikom uspjela izboriti i sačuvati svoju neovisnost usprkos

jačim silama koje su je ugrožavale. Istovremeno je to i razdoblje najvećeg prosperiteta kulture i umjetnosti u Firenci, jer su Medičejci bili velikodušni meceni koji su poticali slikarstvo, skulpturu, arhitekturu, književnost i svaki oblik kreativne aktivnosti. U doba Lorenza Veličanstvenoga u Firenci su se okupili najveći umjetnički geniji renesanse kao što su Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti i Raffaello Sanzio, te brojni majstori-slikari, obrtnici, zlatari, kao i književnici, povjesničari, filozofi i drugi intelektualci. No Lorenzov sin Piero nije uspio sačuvati neformalni utjecaj faktičkog vladara, već je svojom nesposobnošću pridonio jačanju protumedičejske koalicije koja je Medičejce zbacila s pijedestala faktičkih vladara i protjerala ih iz grada (Lucas-Dubreton, 1958; Rubinstein, 1971).

Razdoblje između 1494. i 1512. nazvano je i "vladavinom drugog naroda": u prve četiri godine restaurirane pune republikanske vlasti dominikanac Girolamo Savonarola pokušao je svojim populističkim fundamentalizmom uspostaviti "demokratsku teokraciju", zagovarajući uvođenje Velikog vijeća od 5000 građana uz proglašenje Isusa Krista pravim vladarom Firence. Savonarola je zagovarao čišćenje od "svjetovne pokvarenosti" i purizam katoličke vjere, optužujući i papu za raskoš i korupciju Katoličke crkve. Pod prijetnjom interdikta Firentinci su optužili Savonarolu za urotu protiv Republike i smaknuli ga (Cronin, 1967).

4. Razdoblje Druge republike (1498-1512)

"Druga republika" trajala je samo od 1498. do 1512. U tom je razdoblju Niccolò Machiavelli obnašao dužnost Drugog kancelara, zaduženog za vanjske poslove i ratovanje. Gonfalonijer pravde postao je pravi, faktički državni poglavar, koji se isprva birao na šest mjeseci, potom na tri mjeseca i na kraju na mjesec dana, slično kao što se u Dubrovačkoj Republici knez birao na mandat od mjesec dana. No kada je na dužnost stupio Piero Soderini, donesena je odluka da dužnost gonfalonijera pravde bude izborna doživotna funkcija, po uzoru na mandat mletačkog dužda.

Kriza republikanskog uređenja dovela je do konačnog pada Druge republike 1512, kada su se Medičejci uz podršku francuske vojske vratili i ponovno preuzeli vlast, ovoga puta bez republikanske komparserije. Republika je još jednom kratkotrajno restaurirana nakon pada Rima 1527, no trajala je samo do 1530. godine, kada su Medičejci opet zavladaali, ovoga puta za stalno, sve do gašenja njihove loze 1737. (Najemy, 2008; Rotelli i Schiera, 1971).

Za vrijeme Druge republike politički poredak doživio je najsofisticiranije promjene: u želji da doista omoguće što veću participaciju građana, republikanski su vođe i ideolozi (među kojima je Machiavelli najznačajniji) institucionalnim inženjeringom pretvorili tradicionalne republikanske institucije u skup javnih tribina, narodnih skupština, zborova i savjetovanja kojima često nije bilo ni kraja ni smisla. Brojna tijela održavala su još brojnije sastanke na kojima se raspravljalo o svim

pitanjima važnim za sudbinu grada, ali često je rasprava bila neusredotočena i nije davala nikakve konkretne rezultate. Veliko vijeće pretvoreno je u Narodno vijeće (*Consiglio del popolo*), a od Leonarda da Vinci zatraženo je da izgradi dvoranu koja bi mogla smjestiti 2000 ljudi, koliko ih je tada brojilo to Vijeće. Svakako manje nego u doba Savonarole, ali daleko više nego u doba Prve republike. No dok je Narodno vijeće bilo prava narodna brbljaonica, Malo vijeće pretvorilo se u Vijeće Republike (*Consiglio della Repubblica*), čija je ovlast postala isključivo zakonodavna, a zakoni su se usvajali dvotrećinskom većinom, što je znalo znatno produljiti postupak. Zakonodavnu inicijativu imala je Sinjorija kao najviša magistratura Republike, a i sad su je činili priori srednjih i nižih korporacija, čime se proširila demokratska baza režima. Svako od tih vijeća biralo se na svega četiri mjeseca, ali baš zbog toga što nije bilo nekog većeg kontinuiteta između starog i novog sastava, rasprave su se znale ponavljati i opet bi se počinjalo *ab ovo* (Machiavelli, 1987).

Takav sustav rada kritizirao je Machiavelli u svojim ranim radovima, u kancelarijskim spisima i u pismima svojim suradnicima iz Druge kancelarije kada se žalio na sporost i neefikasnost odlučivanja. Zbog toga je Sinjorija često sazivala izvanredne, konzultativne skupštine građana, sastavljene od građana koji su izravno bili zainteresirani za specifični predmet rasprave i za ishode takvih savjetovanja koji su se konkretizirali u zaključcima i prijedlozima Sinjoriji. U izvanrednim slučajevima, kao što su ratovi i prirodne katastrofe, vijeća su mogla sazvati i opći zbor građana, takozvani *Parlamento*, radi opće javne rasprave. Obično bi rad *Parlamenta* završavao izborom izvanrednog tijela, povjerenstva ili odbora koji je imao gotovo diktatorske ovlasti da predlaže mjere koje su onda oba vijeća i Sinjorija morali usvojiti jer je to bio izraz “volje naroda”. No takva povjerenstva nisu imala pravo suspendirati regularna tijela Republike kao što su to Sinjorija ili *Ratna osmorica* – kasnije *Desetorica rata i mira*, već su u trenutku završetka svog rada bila raspuštena iz straha da ne preuzmu vlast mimo legalno izabраниh političkih vođa (Bertelli, 1981).

Druga republika pokazala se mnogo složenijim političkim poretom negoli Prva republika. Takav je sustav bio prilično netransparentan i vrlo kompliciran za sve one koji nisu proživjeli inicijaciju građanskog života (*vivere civile*). Ovlasti svih tijela, magistratura, vijeća, povjerenstva i odbora imale su jedno obilježje koje je danas shvatljivo u interakciji nacionalne i nadnacionalne razine upravljanja (*governance*), a to je obilježje preklapajućih ovlasti (*overlapping authorities*). I tada su kao i danas preklapajuće ovlasti često izazivale zbunjenost i nesnalaženje političkih aktera, kao i konfuziju koja ne doprinosi učinkovitosti političkih institucija i procedura odlučivanja. Stoga su često izbijali sukobi između raznih magistratura i glavnih političkih tijela Republike, no unatoč tome u to se vrijeme smatralo da takav sustav jamči očuvanje republikanskih sloboda i slobodnog života (*vivere libero*), posebice zahvaljujući čestim rotacijama dužnosnika i, *last but not least*, vrlo sofisticiranom izbornom sustavu (Levey, 1998).

Izborni sustav koji je utvrđen i usvojen 1328. godine, a “osvježen” (u političkom žargonu epohe to je značilo “reformiran”) 1415. godine obuhvaća dvije faze: prva je faza kvalifikacija aspiranata, a druga izbor slučajnim odabirom, lutrijskim izvlačenjem kvalificiranih kandidata za određene javne dužnosti. Od 1415. godine prva faza, kvalifikacija aspiranata za javnu dužnost odnosno kandidata za članstvo u vijećima obavljala se svakih pet godina. Kandidati koji su se natjecali morali su dobiti potvrdu gonfalonijera u svojoj četvrti, a potom su njihove kandidature bile podvrgnute glasovanju elektora, koji predstavljaju samo dio gradskog stanovništva jer je riječ samo o članovima korporacija. Nakon što su kandidati dobili najmanje dvije trećine glasova, njihova su se imena stavljala u kožne vreće. Za taj su postupak, nazvan *imborsazione* (stavljanje u vreću), bili zaduženi posebni dužnosnici koji su se nazivali *accoppiatori* (oni koji sparuju, tj. *sparivači*) – i koji su nakon provjere jesu li kandidati platili sve poreze, jesu li pod istragom ili kaznenim postupkom, jesu li ispunili zakonski uvjet od 27 godina za izbor i, što je najvažnije, jesu li u rodu s kojim dužnosnikom koji već obavlja ili je u posljednje dvije godine obavljao kakvu odgovornu dužnost, davali definitivno zeleno svjetlo kandidaturi. Da bi isključili nepotizam i pogodovanje vlastitoj rodbini, svi bliži i dalji rođaci bili su isključeni iz svakog natjecanja za javnu dužnost, kao što su bili isključeni i oni koji su neku javnu dužnost obavljali u posljednje dvije godine. *Accoppiatori* su bili mnogo više od tehničkog osoblja: oni su bili pravi nadzornici onoga što bismo današnjim žargonom nazvali “slobodni i poštenu izbore”. Nakon što su podobni kandidati bili “uvrećeni”, te bi se vreće pečatile voskom i pečatom Republike, a otvarale bi se kad god bi se oslobodila neka funkcija ili bi istekao mandat nekom tijelu. Najviše dužnosti u Republici popunjavale bi se slučajnim izvlačenjem iz tih vreća. U teoriji takva metoda izgleda relativno jednostavno. U praksi je to bilo mnogo složenije. Iako su kandidati morali biti viđeni i ugledni građani, gonfalonijeri su imali veliku diskrecijsku moć da pojedinog kandidata isključe jer se po njihovu mišljenju ogriješio o Republiku, a sama činjenica, primjerice, da je podržavao Medičejce u prošleme režimu poprimala je oblik političkog revanšizma i lustracije (uostalom, pojam lustracije i dolazi iz toga doba, jer se izbor kandidata obavljao *ogni lustro*, što će reći svakih pet godina (Larivaille, 1979; Bertelli, 1980; Fasano-Guarini, 1978).

Dakle diskriminacija kandidata bila je uobičajena, a za vrijeme Druge republike posebno su na udaru bili pripadnici starih magnatskih obitelji i staroga plemstva. Gonfalonijeri, ali i “sparivači” (*accoppiatori*) mogli su sami odrediti koje su kandidature podobne za niže funkcije, a koje za više i odgovornije, odnosno to je ovisilo o njihovu diskrecijskom kriteriju. Naravno, ti su kriteriji uvijek bili obrazlagani željom da sačuvaju *libertas florentina* – firentinsku slobodu, ali se iza toga često krila najobičnija manipulacija. Osim toga kandidati koje su podržali članovi nižih korporacija nisu mogli biti birani na najviše dužnosti, a budući da je bilo više vreća, postojala je i mogućnost manipulacije od strane “sparivača” koji su mogli po svojoj

diskreciji otvoriti zapečaćene vreće ili odrediti prioritet otvaranja vreća s imenima kandidata. Tako je rezultat izbora bio slučajan, ali i iza toga slučaja postojala je velika mogućnost manipulacije i zlorabe. Takva složena struktura izbora periodično bi djelovala poput kakve javne lutrije u javnosti, pa nije ni čudo da su se otvarale ilegalne kladionice i da je firentinski puk to doživljavao kao dodatnu zabavu, ali i kao izgovor za manifestaciju nezadovoljstva, negodovanja ili za nered koji su redovito pratili takve izbore (Von Albertini, 1970; Chabod, 1967).

Brza rotacija javnih funkcija, zabrana ponovnog kandidiranja sljedeće dvije godine, zabrana kandidiranja bliskih i daljih rođaka i slučajni odabir – sve je to trebalo onemogućiti i učinkovito spriječiti instauraciju osobne vlasti. Izborni sustav nije se mnogo promijenio tijekom Druge republike u odnosu na onaj dizajniran za vrijeme Prve republike, samo što je porasla budnost lokalnih gonfalonijera i “sparivača” koji su rigoroznije udaljavali “opasne kandidate” od mogućnosti da budu izabrani. Za vrijeme Druge republike povećala se baza odlučivanja: u vijeća su sada birani i članovi nižih korporacija, dakle skromniji obrtnici i pripadnici nižih profesija, ali potomci *ciompa*, pripadnici gradskog proletarijata, nisu stekli pravo participacije u javnim poslovima. Za izbor u Vijeće naroda od ukupno 90.000 stanovnika Firence “podobno” je bilo samo 3.200 građana (pasivno pravo izbora), što je vrlo nizak postotak u odnosu na ukupni broj stanovnika. Tako je Druga republika, iako je bila inkluzivnija od medičejske Sinjorije i iako je proširila legitimacijsku bazu republikanskog režima, ipak ostala diskriminatorna u odnosu na većinsko stanovništvo. Pripadnici nižih korporacija ulaze u Vijeće naroda, ali se imovinske i obrazovne elite uspijevaju porazmjestiti u užim tijelima, odborima i povjerenstvima, gdje se traži i neka vještina koju lakše svladava obrazovaniji dio stanovništva. Građanin je elitistička kategorija, a napetosti između raznih tijela sada održavaju i razlike u socijalnom položaju njihovih članova. Tenzije i sukobi su veliki, a ukupan rezultat političkog života (*vivere politico*) nezadovoljavajući, što primjećuje i sam Machiavelli (Machiavelli, 1987). Otuda i potreba da se opet pronađe jamac, garant funkcioniranja cijelog sustava koji bi bio nepristran i koji bi u krajnjoj liniji podržao niže slojeve i zajamčio im pravedno sudjelovanje u odlučivanju o javnim poslovima. Takvu figuru u liku doživotnoga gonfalonijera podijeljena Firence (tipični primjer gradskog rascjepa) pronalazi u gonfalonijeru pravde Pieru Soderiniju, koji je, iako aristokrat, uvjereni republikanac i antimedičejac. Stoga je gotovo jednoglasnom podrškom 1502. godine izvršena najveća reforma firentinskog republikanskog političkog poretka: uvedena je dužnost doživotnoga gonfalonijera pravde koja je povjerena umjerenom Soderiniju, čiji je najbliži suradnik baš Niccolò Machiavelli, kojega suvremenici nazivaju “Soderinijev potrkko”. Machiavelli će kasnije izreći vrlo oštru osudu Soderinijeve neodlučnosti, no ona je plod Soderinijeve neodlučnosti u izboru vanjskog saveznika u talijanskim ratovima i loše procjene situacije

u Italiji, što je dovelo i do njegova pada i do propasti Republike (Trollope, 2010; Guicciardini, 1994).

U svakome slučaju, to je razdoblje – od 1502. do 1512. – doba procvata građanskog republikanizma kao ideje i modela vladanja, i takvo se razdoblje neće više nikada ponoviti u firentinskoj povijesti, čak ni za vrijeme kratkotrajnog uskrsnuća Republike 1527. godine, nakon velike pljačke Rima i poraza medičejskog pape.

To je razdoblje koje smo nazvali Trećom republikom. Tako smo došli i do periodizacije firentinskog republikanskog iskustva: Prva republika trajala je od 1250. do 1434, kada je Cosimo de' Medici preuzeo stvarnu vlast u gradu, pretvorivši je u Sinjoriju iako nije formalno ukinuo komunalne institucije. Druga republika traje od 1494. do 1512, iako je razdoblje Savonaroline vladavine opet po formalnim institucijama republikansko, a po stvarnoj vlasti teokratska diktatura Girolama Savonarole. Ispravnije je, stoga, proglasiti Drugom republikom razdoblje između 1498, kada je Savonarola smaknut, i 1512. godine, kada su se na vlast vratili Medičejci, kao što smo to ovdje učinili. No ta Druga republika bila je bremenita unutarnjim sukobima i vanjskim nepovoljnim okolnostima. Krizu Druge republike popratila je i gospodarska kriza zbog otkrića novog trgovačkog puta i Novog svijeta, koji je dobio ime po jednom firentinskom moreplovcu, Amerigu Vespucciju.

Od 1513. do 1527. na djelu je restauracija Medičejaca, dovedenih na vlast uz pomoć papine i španjolske vojske koja je potukla republikansku miliciju u koju se Machiavelli uzdao kao u vojsku građana motiviranih da brane svoj grad. Pokazalo se da je ta vojska pokleknula pred dobro organiziranom i još bolje naoružanom španjolskom soldateskom i da se Machiavellijeva narodna milicija raspala pred bolje uvježbanom i discipliniranijom vojskom. Machiavellijeva milicija, osnovana 1506. godine, bila je komplementarna institucija republikanskog poretka. Samo građani mogu biti vitalno zainteresirani za obranu svoje države – to je logičan zaključak političkog teoretičara koji se trudio da u konstitucionalni dizajn Druge republike uvede potrebne *checks and balance* da nijedna antagonistična strana u državi ne prevagne, a da se istovremeno ostvari jedinstvo i kohezija u obrani od vanjske opasnosti. No monarhijske su vojske – španjolska, francuska kao i ona cara Svetog Rimskog Carstva profesionalne, bolje naoružane i opremljene, bolje istrenirane i pred njima su naoružani građani, bez militarističkog erosa, uglavnom nemoćni (Najemy, 2008; Von Albertini, 1970).

5. Razdoblje Treće republike (1527-1530) i uspostavljanje Sinjorije

Treća je republika 1527. godine ponovno vratila republikanske institucije iz razdoblja Druge republike, no trajala je samo do 1530. godine, kada je opet pokleknula pred vanjskim silama. Iako su političke institucije Druge republike mogle jamčiti kakvu-takvu ravnotežu i učinkovitost u donošenju odluka na demokratski način, uz

široku participaciju građana, ovo su razdoblje obilježili stranački sukobi, paralizirajući politički život i dovodeći do oštih konfrontacija u svim tijelima Republike te do opće paralize institucija. Tome je pridonio i nedostatak političkog vodstva te nesposobnost novih postmedičejskih generacija. Naime nije samo Machiavelli doživio da ga “novi republikanci” odbace kao relikat kompromitirane prošlosti, već se to dogodilo i cijelom upravnom aparatu koji se osposobio i počeo funkcionirati pod Medičejcima. Ne želeći uzeti u administrativnu službu Republike nijednu kompromitiranu osobu iz medičejskog režima, nova se republikanska vlast lišila kontinuiteta u vođenju države i kompetentnih javnih službenika. Nova je vlast počela *ab ovo*, što je rezultiralo nekompetentnošću javnih službi, diletantizmom u političkom odlučivanju, a svojevrsna lustracija i sektaška isključivost prilikom uspostavljanja novih zakonodavnih tijela, vijeća, rezultirala je značajnim opadanjem razine i kvalitete javnih poslova. Nekompetentnost nove vlade Treće republike i stranački sukobi koji su razdirali Firencu, kao i gospodarska kriza koja je buknila tih godina zbog ratom poharane cijele Italije (nakon velike pljačke Rima i cijele Italije od luteranskih landsknehta) i otvaranja novih trgovačkih i pomorskih ruta na Atlantiku doveli su Treću republiku u otvorenu krizu i paralizirali politički život. U državi je vladala velika netrpeljivost između političkih frakcija koja je prerasla u otvoreni antagonizam između republikanaca i Medičejaca, koji su sada predstavljali i aristokraciju te zagovarali oligarhijsku vladavinu. U gradu je došlo do preslagivanja političkih snaga na klasnoj osnovi: pristašama Medičejaca pridružili su se pripadnici obiteljskih konsorterija koje su im prije bile suprotstavljene i od njih progonjene. Republikanci su pak morali paktirati sa svojim bivšim neprijateljima, a to su bili *piagnoni*, još uvijek jaki pristaše Girolama Savonarole i njegovih demagoških ideja o spajanju Kristova kraljevstva sa širokim narodnim slojevima. Tako je prvi gonfalonijer pravde Treće republike Niccolò Capponi morao napraviti značajan ustupak savonarolcima, pa je, da bi dobio njihovu podršku, nagovorio restaurirano Veliko vijeće da opet, kao u Savonarolino vrijeme, proglasi Krista za kralja Firence. Samo se 18 vijećnika od ukupno 1.100 usudilo glasovati protiv toga prijedloga, iako su Firentinci javno ismijavali taj apsurdni kompromis. No Capponi je uspješno restaurirao sve institucije republikanskog sustava, ojačao sudbenu vlast uvođenjem *Quarantie*, vrhovnog sudbenog vijeća Republike koje je imalo moć da stavi izvan snage i neke odluke i zakone koji su prošli propisanu zakonodavnu proceduru u vijećima, po čemu je to tijelo poprimalo obilježje neke vrste preteče ustavnog suda u doba kada ustavno sudstvo još ne postoji. Nakon Machiavellijeve smrti, svega nekoliko mjeseci nakon restauracije Republike, Capponi se okrenuo k njegovim prijateljima i suvremenicima Francescu Guicciardiniju i Francescu Vettoriju i od njih zatražio ideje i planove za realizaciju prave narodne republike. No budući da su obojica pripadala prokazanom sloju aristokracije, nisu mogla i službeno postati savjetnici gonfalonijera pravde. No tada je, nakratko, zasjala zvijezda jednog mla-

dog političkog talenta koji je dolazio iz redova *popolana* i koji je imenovan na mjesto tajnika *Desetorice* nakon što je s njega maknut pristaša *piagnona* protiv kojeg se 1527. bezuspješno natjecao Niccolò Machiavelli i doživio razočaranje koje mu je, po mnogim biografima, i skratilo život, iako je to samo idealizirana biografska konstrukcija. Taj politički talent bio je Donato Giannotti, koji je između 1525. i 1527. napisao knjigu *Libro della repubblica de' Veneziani*, u kojoj hvali venecijanski mješoviti poredak koji uspijeva zadovoljiti dva osnovna politička zahtjeva: slobodu i stabilnost. On je do kraja razvio Machiavellijeve ideje o mješovitom obliku vladavine i razradio način na koji svaka komponenta vlasti – narodna odnosno demokratska, aristokratska odnosno elitistička i vladarska (principatska) – mora nadzirati one druge dvije, čime se najviše približio i ideji o tropodjeli vlasti koju će kasnije elaborirati Montesquieu. Svojim djelom o Veneciji Giannotti je pridonio izgradnji mita o Veneciji, prilično popularne struje političke traktatistike u XVI. stoljeću nakon propasti republikanizma u Italiji. Njegov politički inženjering nije bio uspješan na konkretnom predlošku Treće republike, što će on kasnije i priznati u knjizi *Della repubblica fiorentina*, napisanoj 1531, ali objavljenoj tek 1721, nakon što je popustila stega Tridentskog koncila koji je na *Index librorum prohibitorum* stavio baš knjige i mislioce koji su opravdavali i teoretizirali republikanski model vlasti. Giannotti u toj svojoj također *post res perditas* situaciji kao i Machiavelli nakon 1512. vidi u mješavini tih triju oblika vladavine najbolji način da “umori” (raspoloženja) svih slojeva građana dobiju mogućnost legitimnog izražaja, a vladar – *principe* mora biti korektivni čimbenik političkog života. Zato je potrebno “da jedan bude vladar, ali njegova vladarska čast ne ovisi i ne proizlazi iz njega samoga; grand (aristokracija i bogata *borghesia*) moraju izvršavati i u tom poslu izdavati zapovijedi za dobro funkcioniranje države, ali ta njihova ovlast ne smije potjecati od njih samih; mnoštvo mora biti slobodno, ali ta sloboda ne može biti bez odgovornosti za upravljanje državom”. Takav sustav konstitucionalnog inženjeringa gradi se na robusnoj socijalnoj teoriji koja traži suradnju svih slojeva uz uvažavanje postojanja velikog broja prosječnih građana (*mediocri*), koji sa svoje strane čine jezgru narodne stranke. Veliko vijeće, Senat i gonfalonijerat predstavljaju tako institucionalizaciju triju osnovnih socijalnih raspoloženja, što znači socijalnih interesa koji postoje u državi. Njima Giannotti stavlja uz bok kolegij, tijelo koje je sposobno savjetovati gonfalonijera i s njime voditi “velike poslove”. Takva utopija zrelog, građanskog republikanizma pokazala se nerealnom, pa se Giannotti na kraju skrasio u Veneciji, uz Dubrovnik posljednji bastion republikanizma u postrenesansnoj Europi (Von Albertini, 1970; Najemy, 2008; Salvadori, 2004; Schevill, 1961).

Restauracija Medičejaca 1530. ponovno je, nakratko, vratila sjaj Firenci, a 1532. donesen je novi ustav kojim je Firenca definitivno postala monarhijom u obliku vojvodstva na čelu s Alessandrom de' Medicijem kao nasljednim vojvodom. Nakon ubojstva Alessandra vlast je preuzeo Cosimo II. kojeg je papa 1569. ustoličio

za nadvojvodu Toskane, čime je Firenca postala prijestolnicom teritorijalne države i izgubila karakter grada-države. Slava Firence prekinuta je izbijanjem još jedne velike krize 1620-ih, kada je Firenca svedena na gotovo trećerazredno tržište i periferni gospodarski centar, a njezine su manufakture ustuknule pred novim bogatstvom kolonijalnih carstava, slično kao što su njezini bankari ustupili pred Fuggerovima. Potomci poduzetnih trgovaca, bankara i industrijalaca postali su rentijeri i pretočili svoja bogatstva u nekretnine, živeći od rente i ne upuštajući se više u rizične poslovne pothvate koji su njihovim očevima donijeli reputaciju “petog elementa”, kako je Firentince prozvao papa Bonifacije XII.

No unatoč političkoj krizi i gospodarskoj stagnaciji Firenca je ostala slavna, sada kao muzej umjetnosti i svjetski spomenik kulture. Još su neko vrijeme oči umjetnika i kulturnih stvaralaca bile uperene u Firencu, za vrijeme vladavine Cosima I. koji je pokušao svojim mecenatstvom slijediti i obnoviti obiteljsku tradiciju, ali bez velikih rezultata: renesansa je već bila na zalazu, a renesansna je umjetnost završila u manirizmu.

U zlatno doba firentinske trgovačke i financijske ekspanzije došlo je i do obrnutog procesa, ne samo do dolaska umjetnika u Firencu već i do svojevrsnog eksporta Firentinaca i firentinskih vještina i znanja u druge gradove i sredine, među kojima značajno mjesto pripada Dubrovniku. Prvi trgovački kontakti između Firence i Dubrovnika datiraju potkraj XIII. i početkom XIV. stoljeća. Firentinci su dolazili u Dubrovnik kao trgovački agenti, a neki od njih u njemu su se i nastanili kao zlatari, tkalci, veletrgovci mirodijama i uvoznici srebra iz balkanskih rudnika, čija je trgovina išla preko Dubrovnika. Firenca je 1495. imenovala svog prvog konzula u Dubrovniku, a Dubrovnik je uzvratio imenovanjem svojeg konzula u Firenci. Dubrovački su se trgovci opskrbljivali suknom, svilom i brokatom u Firenci, tako da je 1597. jedan od najpoznatijih firentinskih trgovaca suknom, Francesco Capponi bio imenovan dubrovačkim konzulom u Firenci. Trgovačke veze Dubrovnika i Firence nisu bile ograničene samo na trgovinu suknom, srebrom i mirodijama: firentinski umjetnici i obrtnici dolazili su raditi u Dubrovnik, a iz Firence su dolazili i učitelji te visokoobrazovani činovnici koji su povremeno radili u Tajništvu Dubrovačke republike. U Firenci je živjela i djelovala i brojna dubrovačka kolonija – studenti, trgovci, obrtnici i svećenici koji su dolazili izučiti znanja koja će poslije koristiti u svojem gradu. Sve do talijanskog *risorgimenta* jedna se ulica, u kojoj su obično stanovali Dubrovčani, zvala *Calle dei Ragusei* (Ulica Dubrovčana). I sam veliki vojvoda Cosimo I. de' Medici, nastojeći vratiti sjaj, moć i svjetsku slavu Firenci, imenovao je u Dubrovniku 1570. svojeg konzula u liku Bernarda Pescionija, trgovca suknom koji je u Dubrovniku osnovao i trgovačku kuću. Stoga i nije čudno što je Marin Držić baš u velikom vojvodi Cosimu I. vidio najpogodnijeg adresata za svoj pokušaj reforme političkog uređenja Dubrovnika, po kojemu se u Dubrovniku tre-

balo dogoditi ono što je i spasilo Firencu i omogućilo joj trajnu slavu i ugled u svijetu, a to je zamjena isključive vlasti feudalne vlastele novim hibridnim slojevima *borghesie* i zajedničkim obnašanjem vlasti, stvarajući tako “mješovitu vlast” koju je Machiavelli držao najboljim oblikom državnog uređenja.

Prerastanje grada-države u teritorijalnu državu pružilo je nadu Marinu Držiću da bi Cosimo I. mogao imati ambiciju da svoj utjecaj proširi ne samo u Italiji nego i na druga područja, zbog čega bi mogao postati i važan čimbenik koji bi mogao utjecati i na unutarnju reformu Dubrovnika, da bi Dubrovnik mogao slijediti dinamični obrazac razvoja Firence ne samo kao ekonomske velesile onog vremena već i kao uzora građanske političke kulture, što proizlazi i iz njegovih tzv. urotničkih pisama Cosimu I. de' Mediciju (Držić, 1981).

6. Epilog: Firentinski oblik vlasti – građanski republikanizam s elementima demokracije

Nakon ovog letimičnog pregleda i pokušaja periodizacije političkog razvoja i političkih institucija Firence preostaje nam da završno pokušamo utvrditi kakav je bio politički poredak Prve, Druge i Treće republike, koje su stvorile taj model firentinskog republikanizma o kojem pohvalno govore i Albertini, Skinner i Viroli.

Specifičnost firentinskog republikanizma bila je, svakako, u uspostavi vlasti korporacija 1280. godine koje su vladale gradom preko svojih predstavnika, *priora*. Priori strukovnih korporacija, tj. cehova činili su zajedno sa stjegonošama (*gonfalonierima*) gradskih četvrti “gradsku Sinjoriju”, vladu koja je vladala uz pomoć narodnog vijeća (kasnije Velikog vijeća) i komunalnog vijeća (kasnije Malog vijeća). Doduše, za Druge je republike iz simboličkih razloga ponovno vraćen naziv “Vijeće naroda”, u želji da se istakne demokratski karakter vlasti.

Prevlast pučana (*popolana*) dovela je, kako smo već iznijeli, do prvog firentinskog ustava pod nazivom *Propisi o pravdi*. Njime su utvrđene obveze i prava građana te ograničen utjecaj aristokratskih obitelji u gradskoj upravi u korist korporacijskih predstavnika, cehovskih priora i samih cehova.

Socijalni sukobi između magnata i pučana izbijali su tijekom četrnaestog stoljeća, a kulminirali su u prvom ustanku gradskog proletarijata u zapadnoj povijesti, u ustanku *ciompa*, vunarskih radnika, 1378. godine koji je doveo na vlast pripadnike tzv. malih cehova (korporacija) nasuprot predstavnicima velikih cehova. Nakon kratkog razdoblja vladavine malih cehova restaurirana je 1382. vlast krupnih cehova uz podršku aristokratskih obitelji, čime je uspostavljena oligarhijska vlast koja je vladala sve do 1434. godine, kada je obitelj Medici ostvarila prevlast među firentinskim magnatskim obiteljima, a njezin glavar Cosimo postao prvi neformalni *signore*, uz očuvanje demokratskih republikanskih institucija koje su pod kraj medičejske vladavine postale samo formalna fasada vlasti.

Za vladavine Cosimova unuka Lorenza Veličanstvenog 1469-1492. uspostavljen je *principat* (kneževina) i temeljno su revidirane institucije republikanske vlasti, omogućujući Lorenzu ne samo neformalnu već i stvarnu vlast. Lorenzovom smrću 1494. ponovno je formalno uspostavljena republikanska vlast, ali samo nominalno. Novi neformalni vladar postao je dominikanac Girolamo Savonarola, koji je vladao preko svoje stranke čije su pripadnike nazivali *piagnoni* (plačljivci). Iako je Savonarola težio uspostavi teokracije, zagovarao je “široku vlast” (*governo largo*) građana i uvođenje Velikog vijeća od 5.000 članova u firentinski politički sustav.

Od 1494. do 1498, kada je Savonarola optužen za izdaju i smaknut, artikuli-
rao se zahtjev za ponovnom uspostavom republikanskog političkog sustava s kolegijalnom i kolektivnom vlašću reprezentativnih tijela i kompetentnih magistrata, ali lišen Savonarolina antimedijejskog i teološkog fanatizma. Nakon Savonarolina smaknuća, koje je značilo pobjedu republikanskih snaga, 14 se godina izgrađivao sustav zrelog republikanizma, koji je preživio sve do 1512. godine i koji je nakratko bio restauriran od 1527. do 1530. godine, kada je definitivno iščeznula sa scene Firentinska Republika uspostavom Firentinskog vojvodstva.

Građanski republikanizam Firence zasnivao se na piramidi izabranih vijeća na čijem je vrhu bila gradska Sinjorija koju je činilo osam priora, izabranih po teritorijalnom principu, ali uvijek iz redova korporacija, te izabrani gonfalonijer (stjegonoša) pravde kao državni poglavar. Mandat svake gradske (nazvane i republikanskom) Sinjorije trajao je dva mjeseca, tako da se vlada mijenjala šest puta godišnje. Takav sustav vuče korijen, kao što smo vidjeli, iz komunalnog doba, a zadržao se sve do 1502. godine, kada je uvedena doživotna dužnost stjegonoše pravde po uzoru na mletačkog dužda. Tu devetoricu članova “uže vlade” u obavljanju vlasti opsluživala su dva značajna tijela, *Dvanaestorica dobrih ljudi* (*probi viri* odnosno *bonomini*) i *Šesnaestorica gonfalonijera* (stjegonoša), koji su birani po gradskim četvrtima i koji predstavljaju teritorijalne interese građana. Članovi tih dvaju tijela imali su pravo glasanja i predlaganja mjera Sinjoriji, a mandat im je također trajao dva mjeseca, ali tako da se nije preklapao s mandatom Sinjorije.

Značajnu ulogu imalo je tijelo nazvano *Desetorica rata i mira* (koje je zami-jenilo *Ratnu osmoricu*), birano iz redova Velikog vijeća s mandatom od šest mjeseci ili godinu dana, a koje se bavilo obranom, vođenjem ratova i diplomacijom. Unutarnjim poslovima bavilo se tijelo nazvano *Osmorica čuvara* (*Otto di guardia*), zaduženo za unutarnju sigurnost, gradsko redarstvo i za izvršenje sudskih kazni. Sinjorija je imala pravo inicijative, ali ne isključive, i predlagala je zakone Velikom vijeću nakon širokih konzultacija s građanima (Grubiša, 1993). U delikatnim slučajevima Sinjorija je pozivala ugledne građane na konzultacije kroz *ad hoc* odbore i povjerenstva, a građani su pod prijetnjom novčane kazne imali obvezu da se odazovu i daju tražena mišljenja. Sve su dužnosti bile izborne, ali izbor se obavljao izvla-

čenjem imena podobnih građana (onih koji se nisu ogriješili o zakone te koji nisu imali zabranu političkog djelovanja zbog sudjelovanja u urotama ili u sukobima s vladom, ili zbog neplaćanja poreza) iz kožnih torbi, za što su bili zaduženi posebni dužnosnici koji su morali provjeravati podobnost svakog kandidata prilikom izbora, nazvani *accoppiatori* (sparivači). Uvjet za izbor na javnu dužnost obuhvaćao je stalan boravak u Firenci u posljednjih trideset godina, uredno plaćanje poreza i povijest obiteljske lojalnosti, tj. jesu li pripadnici kandidatove obitelji bili u prošlosti podobni kandidati za javne dužnosti u Firenci.

Budući da je Sinjorija često pozivala građane na konzultacije u posebnim odborima, tzv. *baliama* i *praticama* ili *consultama*, dajući im i značajnu ulogu u donošenju novih političkih mjera i zakona, ovaj se politički sustav smatrao demokratskim, kolegijalnim oblikom vlasti u kojemu je uz Veliko vijeće, koje je brojilo 200-300 članova (za vrijeme Savonarole i 2000), još 300-500 građana sudjelovalo u donošenju političkih odluka. Sinjorija je naime imala obvezu da se očituje u slučaju neprihvatanja nekog traženog savjeta ili u slučaju formuliranja interesa neke skupine građana na teritorijalnoj ili cehovskoj osnovi.

Uz ta tijela značajnu ulogu u firentinskom republikanizmu imala je vrlo dobro organizirana državna uprava, koja se sastojala od Prve i Druge kancelarije, kojima su na čelu bile istaknute ličnosti iz javnog života (humanisti poput Colluccia Salutatija, Leonarda Brunija ili Virgilija Adrianija), dok su na čelu Druge kancelarije bile ličnosti manjeg značaja, ali jednako tako vrlo kvalificirane za obavljanje kancelarskih dužnosti, kao primjerice Niccolò Machiavelli u razdoblju 1498-1512. Solidnost i snaga demokratskog republikanskog sustava Firence počivale su na tim stupovima, a Marin Držić imao je na umu baš dobre osobine firentinskog republikanizma kada je Cosimu I. de' Mediciju, iako monarhijskom vladaru, predlagao uspostavljanje mješovitog političkog sustava u kojemu bi aristokrati dijelili vlast s građanima.

Politički poredak Firence temeljio se, kako vidimo, na visokoj participaciji građana u upravljanju državnim poslovima. Povremeno bi republikanska Sinjorija sazivala *consulte*, što će reći savjetovanja na kojima bi građani otvoreno raspravljali o prioritetima i agendi, odnosno o prioritetima Sinjorije i reformama koje treba poduzeti da bi se cijeli sustav "osvježio". Takve *consulte* bile su otvorene za sve građane koji su mogli iznijeti svoje prijedloge, koje je posebno povjerenstvo bilo dužno razmotriti i predložiti vijećima na usvajanje.

Takav sustav mogao je funkcionirati jedino ako su sva tijela republikanske vlasti bila podvrgnuta kritici, a to se činilo upravo na *consultama*. Posebna povjerenstva koja su na tim vijećanjima bila sastavljena na prijedlog Sinjorije nosila su naziv *balie*, što znači – primalje. Taj simbolični naziv trebao je reflektirati činjenicu da se radi o tijelima koja "rađaju novi poredak", odnosno osvježavaju stari da se ne

paralizira i ne sklerotizira te da ne podleže bolestima vlasti (*malatia del potere*), što znači, prema Machiavelliju, korupciji.

U takvom sustavu posebna se pozornost posvećivala otklanjanju korupcije iz javnog života. Svaki je dužnosnik mogao biti anonimno optužen od bilo kojega građanina za korupciju ili za nepotizam, a za to je bio zadužen posebni dužnosnik koji bi zaprimao takve prijave. Da bi se zajamčila sigurnost kritičara, on bi pred nadležnim magistratom iznosio svoje optužbe ili pismom što ga je spuštao u škrabicu na ulazu u Palaču sinjorije ili bi pak usmeno iznio svoju pritužbu ili optužbu, ali zakrabuljen tako da se njegov identitet ne otkrije (Larivaille, 1979).

S druge strane, u doba Druge republike, kada je Machiavelli obavljao dužnost Drugog kancelara, članovi Sinjorije su za svojega mandata morali živjeti sa svojim obiteljima u posebnoj klauzuri u Palači sinjorije da ne bi bili izloženi intervencijama poznatih ili članova obitelji, što bi moglo pridonijeti njihovoj korumpiranosti. Slično je bilo i u Dubrovačkoj Republici, gdje je knez s čitavom svojom obitelji za pravo bio talac javnog poretka i pravi *servitor patriae*.

Za svoj su rad članovi Sinjorije bili plaćeni samo stanom i hranom, jer se podrazumijevalo da dužnost mogu obavljati samo građani koji imaju svoja sredstva za život, a u slučaju potrebe da se nastavi obavljanje prekinute profesije unatoč segregaciji u palači, bio bi imenovan poseban privremeni upravitelj imovine člana Sinjorije za trajanja njegova mandata.

Takav građanski republikanizam s demokratskim elementima i Machiavelli je prepoznao kao poredak koji maksimalno zadovoljava interese (raspoloženja) građana u danim uvjetima. Slaba strana toga poretka ležala je u sukobu interesa grada-države kao cjeline i parcijalnih interesa, koji su u određenim situacijama odnosili prevagu nad općim interesima. Za razliku od svojih suvremenika Machiavelli je socijalne i klasne sukobe ocijenio kao koristan sastojak *vivere civile*, jer omogućuju da se bolje sagleda cjelovit interes političke zajednice.

No kada se ti sukobi pretvore u stranačke sukobe, oni mogu ugroziti cjelinu zajedničkog života. Zato je strančarenje u takvom poretku za Machiavellija najveća opasnost i zahtijeva strogu kontrolu nad antagoniziranim i suprotstavljenim strankama koje se u međusobnoj borbi rukovode samo parcijalnim interesima. Tako će Machiavelli u svojim *Firentinskim povijestima* neočekivano otvoreno kritizirati medičejsko strančarenje, kao i strančarenje svih drugih suprotstavljenih stranaka koje su se uglavnom okupljale oko pojedinih obitelji.

Nasuprot tome, strančarenje pojedinih korporacija nije štetno koliko stranačke podjele, jer korporacije djeluju unutar poretka, dok stranke ustvari djeluju protiv poretka, želeći se dočepati vlasti i dominantne pozicije u tom poretku za svoje ciljeve, a ne da bi promicale opće dobro. Stoga se može reći da je Machiavelli u svojim *Firentinskim povijestima*, ali i u *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija* stranke

doživljavao kao potencijalno opasne aktere političkog poretka, dok je legitimnim smatrao korporacijske interese, što će reći profesionalne i korporativne interese, tj. interese trgovačkih društava koji pridonose općem bogatstvu i, posredno, općem dobru.

Stoga i takav poredak mora imati svoje mehanizme kojima će se eliminirati slabe točke koje su inherentne svakoj vladavini. Machiavelli ih nalazi u modelu mješovite vlasti, koja mora u sebi sadržavati elemente i demokratske vlasti i aristokratske vlasti u liku jedne kulturne i obrazovne elite i meritokracije, te konačno i element monarhijske vlasti kroz potrebu za brzim i jasnim odlučivanjem u slučajevima krize. Takav mješoviti poredak najbolja je moguća brana protiv najveće opasnosti – da građanski republikanizam poklekne pred oligarhijom ili pred vlašću jednoga, što znači i opasnost da taj jedan zavlada kao tiranin.

Sve te Machiavellijeve kautele pokazale su se opravdanima, jer je nakon definitivne propasti Treće republike, koju on nije doživio, Firenca postala vojvodstvom i pretvorila se u policijsku državu pod vladavinom Cosima I. koji je zaslužan za uspostavljanje moderne teritorijalne države, ali i za uvođenje apsolutističke vladavine. S njime je Firenca prestala biti republikom, a model građanskog republikanizma silazi sa svjetske pozornice sve do pojave “atlantskog republikanizma” (Pocock). Republikanski poredak preživio je tek u Veneciji i Dubrovniku, ali za razliku od građanskog republikanizma Firence tu je riječ o drugoj vrsti republikanizma, o tzv. *aristokratskom republikanizmu*, koji se, začudo, pokazao rezistentnijim na unutarnje i vanjske političke turbulencije i potrese.

LITERATURA

- Albertini, Rudolf von, 1970: *Firenze dalla repubblica al principato*, Giulio Einaudi, Torino.
- Anselmi, Gian Mario, 1979: *Ricerche su Machiavelli storico*, Pacini editore, Pisa.
- Ascheri, Mario, 2006: *Le città – Stato*, Il Mulino, Bologna.
- Bertelli, Sergio (ur.), 1980: *Forme e tecniche del potere nelle città (secoli XIV-XVII)*, Annali della Facoltà di Scienze Politiche, Perugia.
- Bertelli, Sergio (ur.), 1981: *Lo Stato e il potere nel Rinascimento*, Annali della Facoltà di Scienze Politiche, Perugia.
- Blythe, James M., 1992: *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton.
- Brucker, Gene, 1977: *The Civic World of Early Renaissance Florence*, Il Mulino, Bologna.

- Brucker, Gene, 2001: *The Society of Renaissance Florence: A Documentary Study*, University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London.
- Chabod, Federico, 1967: *Scritti sul Rinascimento*, Giulio Einaudi editore, Torino.
- Cronin, Vincent, 1967: *The Florentine Renaissance*, Dutton & Co. Inc., New York.
- De Angelis, Laura, 2009: *Repubblica di Firenze fra XIV e XV secolo*, Nardini, Roma.
- Dean, Trevor, 2000: *The Towns of Italy in the Later Middle Ages*, Manchester University Press, Manchester and New York.
- Držić, Marin, 1981: *Urotnička pisma Marina Držića*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Đokić, Srđan, 1954: *Ustanak Čompa u Firenci 1378*, Izdavačko preduzeće Rad, Beograd.
- Guarini, Elena Fasano (ur.), 1978: *Potere e società negli stati regionali italiani del '500 e '600*, Il Mulino, Bologna.
- Garosci, Aldo, 1973: *Le Istorie fiorentine del Machiavelli*, Giappichelli editore, Torino.
- Gatto, Ludovico, 1996: *L'Italia dei Comuni e delle Signorie*, Newton and Compton, Roma.
- Grubiša, Damir, 1993: *Monarhija i republika u Machiavellijevoj političkoj teoriji* (doktorska disertacija), Fakultet političkih znanosti, Zagreb (neobjavljeno).
- Guicciardini, Francesco, 1994: *Dialogue on the Government of Florence* (translated by Alison Brown), Cambridge University Press, Cambridge.
- Guidobaldi, Guigo, 1981: *Il governo della città-repubblica di Firenze del primo Quattrocento*, Olschki, Firenze.
- Held, David, 2000: *Models of Democracy* (2. izd.), Polity Press, London.
- Jones, Philip J., 1979: Comuni e Signorie: la città-stato nell' Italia del tardo Medioevo, u: Giorgio Chittolini (a cura di), *La crisi degli ordinamenti comunali e le origini dello stato del Rinascimento*, Il Mulino, Bologna.
- Larivaille, Paul, 1979: *La vie quotidienne en Italie au temps de Machiavel (Florence et Rome)*, Hachette, Paris.
- Levey, Michael, 1998: *Florence: A Portrait*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Lucas-Dubreton, J., 1958: *La vie quotidienne à Florence au temps des Medicis*, Hachette, Paris.
- Machiavelli, Niccolò, 1985: *Firentinske povijesti*, u: Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo* (priređio Damir Grubiša), II, Globus, Zagreb.
- Machiavelli, Niccolò, 1987: *Politička i skaradna pisma* (priređio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.
- Mackenney, Richard, 1989: *The City-State 1500-1700: Republican Liberty in an Age of Princely Power*, Humanities Press International, Atlantic Highlands.

- Martines, Lauro, 1979: Firenze e Milano nel Quattrocento: il ruolo dei giuristi, u: Giorgio Chittolini (a cura di), *La crisi degli ordinamenti comunali e le origini dello stato del Rinascimento*, Il Mulino, Bologna.
- Martines, Lauro, 1980: *Power and Imagination: City-States in Renaissance Italy*, Allen Lane, London.
- Matteucci, London, 1984: *Alla ricerca dell'ordine politico: Da Machiavelli a Tocqueville*, Il Mulino, Bologna.
- Najemy, John M., 1978: Arti and Ordini in Machiavelli's *Istorie Fiorentine*, u: Sergio Bertelli i Gloria Ramakus (ur.), *Essays Presented to Myron P. Gilmore*, La Nova Italia, Firenze.
- Najemy, John M., 1982: *Corporatism and Consensus in Florentine Electoral Politics 1280-1400*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Najemy, John M., 2008: *A History of Florence 1200-1575*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Prezzolini, Giuseppe, 1967: *Machiavelli: His Life, the Doctrine and Machiavellianism*, Farrar, Straus & Giroux, New York.
- Rotelli, Ettore/Schiera, Pierangelo, 1971: *Lo Stato moderno: Dal Medioevo all'età moderna*, Il Mulino, Bologna.
- Rubinstein, Nicolai, 1971: *Il governo di Firenze sotto i Medici (1434-1494)*, prijevod Michele Luzzatti, (naslov originala: *The Government of Florence under the Medici 1434 to 1494*), La Nuova Italia, Firenze.
- Salvadori, Massimo L., 2004: *Dalla crisi del Trecento all'espansione europea*, De Agostini editore, Novara.
- Shennan, John H., 1974: *The Origins of the Modern European States 1450-1725*, Hutchinson & Co., London.
- Schevill, Ferdinand, 1961: *History of Florence from the Founding of the City through the Renaissance* (1. izd. 1936), Frederick Ungar Publishing Co., New York.
- Symonds, John Addington, 1926: *Renaissance in Italy: the Age of the Despots*, John Murray, London.
- Tejera, Victorino, 1984: *The City-State Foundations of Western Political Thought*, University Press of America, Lanham – New York – London.
- Trollope, Thomas Adolphus, 2010: *A History of the Commonwealth of Florence: From the Earliest Independence of the Commune to the Fall of the Republic in 1531* (1. izd. 1923), Nabu Press, London.
- Waley, Daniel, 1978: *The Italian City-Republics*, Longman, London and New York.

Damir Grubiša

THE POLITICAL ORDER OF RENAISSANCE FLORENCE:
BETWEEN DEMOCRACY AND OLIGARCHY

Summary

This research deals with the stages of development of the political order of Florence, focusing on the changes of the republican order. Starting from Machiavelli's *Florentine Histories*, which set forth a criticism of the first period of republican government until the establishment of the Medici signiory, the author also analyses the other two stages of republican government in Florence. He thus puts together a periodization of three republican models of Florence during the Renaissance, which he refers to as the First, Second and Third Republics. The period of the First Republic stretches from 1250 to 1434, until the establishment of the first Medici signiory. The period of the Second Republic, which lasted from 1498 to 1512, is assessed here as the period of a mature republic, which also witnessed a clear-cut defining of the theory of civil republicanism, primarily through the works of Machiavelli and Guicciardini. The Second Republic ended with the Medici restauration, when the republican government was once again suspended, and the republican institutions were abolished, although the state formally retained the designation of republic. After the fall of Rome in 1527, the Medici rule in Florence also collapsed, and the period of the Third Republic began; it lasted from 1527 to 1530. This short stretch of time saw a radicalisation of the Florentine republicanism, but the social antagonism within the city-state was also radicalised. For this reason, the Third Republic did not manage to withstand the internal tensions and conflicts, and thus to face a deteriorated international state of affairs. The republican government collapsed again and made way for the second Medici restauration. The author describes and analyses in the text the republican institutions and their metamorphoses from the First Republic to the Third Republic, as well as the attempts to stabilize the republican government and realize Machiavelli's theory of the mixed form of government. The Florentine political order is therefore outlined as a development from communal democracy to civil republicanism with strong democratic elements, which, as a result of historical circumstances, was superseded by oligarchic forms of government.

Keywords: civil republicanism, oligarchy, political order, institutions

Kontakt: **Damir Grubiša**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: dgrubisa@fpzg.hr